
РОЗВИТОК ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

УДК 911.53:303.1

ПРОБЛЕМИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В МЕЖАХ РЕГІОНАЛЬНОГО ЛАНДШАФТНОГО ПАРКУ «ЛИСА ГОРА» В УЯВЛЕННІ МЕШКАНЦІВ МІСТА КИЄВА

Савицька О.В., Циганок Є.Ю.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
просп. акад. Глушкова, 2-А, 03187, м. Київ
o.savytska@gmail.com

Досліджено результати застосування методу соціологічного опитування населення Голосіївського району і міста Києва щодо рекреаційної та природоохоронної функції території регіонального ландшафтного парку (РЛП) «Лиса гора» відповідно до потреб громадськості. *Ключові слова:* соціологічне опитування, анкета, регіональний ландшафтний парк.

Проблемы природопользования в пределах регионального ландшафтного парка «Лысая гора» в представлении жителей города Киева. Савицкая Е.В., Цыганок Е.Ю. Исследованы результаты применения метода социологического опроса населения Голосеевского района и города Киева по рекреационной и природоохранной функции территории регионального ландшафтного парка (РЛП) «Лысая гора» в соответствии с потребностями общественности. *Ключевые слова:* социологический опрос, анкета, региональный ландшафтный парк.

Environmental problems within regional landscape park "Lysa Hora" in the impression of the Kiev population. Savytska O., Tsyhanok E. The results of application of the method of sociological survey of the population of Holosiivskyi district and the city of Kyiv regarding the recreational and nature protection functions of the territory of the regional landscape park (RLP) "Fox Mountain" in accordance with the needs of the public are investigated. *Keywords:* sociological survey, questionnaire, regional landscape park.

Постановка проблеми

Вивчення міських ландшафтів завжди привертало увагу науковців. Потужний антропогенний тиск на

довкілля, характерний для сучасних міст, призводить до суттєвої трансформації міських ландшафтів, тому надзвичайно актуальним є вирішення

проблеми підтримки ландшафтного різноманіття на міських територіях. Це вимагає вдосконалення мережі об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ).

Звичайно території і ландшафти виконують поруч із природоохоронною і рекреаційну функцію. В більшості випадків міські мешканці обирають місця відпочинку і оздоровлення, за своїми естетичними уподобаннями. Але природоохоронні ландшафти часто позбавлені естетичної привабливості та екзотичного ландшафтного різноманіття, яке так подобається відпочиваючим.

Для ефективної організації відпочинку населення з урахуванням природних умов та ресурсів міських територій, змін стану міського довкілля під впливом рекреаційної діяльності та збереження особливо цінних ландшафтних комплексів необхідно вивчити позицію відвідувачів рекреаційної території та потреби населення в умовах оптимізації території як частини міського навколишнього середовища.

Визначити перелік побажань, зауважень, думок та пропозицій громадськості стосовно використання певної території в процесі природоохоронного планування, оптимізувати навколишнє середовище відповідно до потреб громади, а також законами та закономірностями функціонування цього середовища.

Аналіз результатів наукових досліджень

У фізичній географії, на відміну від суспільної, соціологічні методи дослідження застосовують мало, однак потреба у них існує. За допо-

могою соціологічного опитування можна одержати інформацію, що не завжди відображена в документальних джерелах чи доступна прямому спостереженню. Вербальна (словесна) інформація, одержана завдяки цьому методу, значно багатша невербальній. Вона легше піддається аналізу, що дає змогу широко використовувати для цього обчислювальну техніку. На користь цього методу служить і його універсальність, оскільки під час опитування реєструють мотиви діяльності індивідів, результати цієї діяльності, що забезпечує переваги соціологічного опитування над методами спостереження або аналізу документів. Вони дають кращі можливості для одержання інформації про факти свідомості опитаних – мотиви, думки, потреби, інтереси, ціннісні орієнтації, установки тощо [1]. Особливо це стосується територіального планування, зокрема ландшафтного. Так, Гродзинський М.Д. пропонує гуманістичний підхід до узгодження проектів організації та планування території з населенням, обговорення використання ландшафтів, щоб це було найвигідніше для територіальних громад та не завдавало збитків довкіллю [2].

Перспективною сферою застосування соціологічних досліджень є ландшафтне планування довкілля, зокрема міського. Врахування громадської думки, узгодження інтересів в ході планування ландшафтів розкриває широкий спектр поглядів на проблеми розвитку регіону, ранжування їхньої значущості, обізнаність щодо екологічних питань. Інформація про наміри і очікування отримується безпосередньо «з перших рук», що

дозволяє враховувати інтереси усіх сторін у пошуку оптимального балансу, виявлення справжніх мотивів конфронтації та усунення суперечностей і упередження конфліктів. Наприклад, активна участь громадськості при прийнятті рішень була частково реалізована протягом 2009-2012 рр. у проекті «Ландшафтне планування в Україні (на прикладі Черкаської області)» [3].

Основна проблема знаходиться у площині конфлікту між різними природокористувачами. Справа в тому, що бачення майбутнього РЛП «Лиса гора» абсолютно різне у громадськості та приватних компаній чи осіб, які планують вилучити ці землі з ПЗФ Києва та використати, наприклад, для забудови. Вже зараз можна спостерігати численні факти зведення огорож та початку будівництва на північно-західній ділянці РЛП, а об'яви стосовно продажу частин заповідної території просто шокують. Існує реальна загроза, що в майбутньому ми фактично втратимо цінний резерват біорізноманіття, а на його місці височитимуть багатоповерхівки або торговельно-розважальні центри.

Населення, маючи доволі низький рівень екологічної свідомості та культури, часто не лише нездатне захистити, відстояти якусь територію, але й має індивідуальні погляди на її майбутнє використання. Діяльність нечисленних екологічних організацій неспроможна самотужки захистити цей ласий шматок землі практично у центрі столиці від зазіхань осіб з власним фінансовим інтересом до території.

Екологічні проблеми стосуються урочища Лиса гора, спричинені господарською діяльністю людини. Ува-

га громадськості і активних рекреантів зосереджується на можливих наслідках їхньої діяльності, що виходять за межі раціонального природокористування, коли екологічні проблеми і чинники, на думку населення, загрожують нормальному функціонуванню ландшафтних комплексів парку.

Отже, на сьогодні доцільно виділити такі проблемні ситуації:

- конфлікт між природокористувачами;
- різне бачення статусу території парку та її використання серед рекреантів;
- неусвідомлення відпочиваючими згубної шкоди власних дій в процесі природокористування;
- низький рівень екологічної культури та свідомості населення тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження

Столиця України, місто Київ, відзначається неповторним зовнішнім виглядом, що забезпечується наявністю обширних озелених територій і відкритих просторів. Серед них є природна пам'ятка, що зовсім несхожа на інші. Це – Лиса гора, схилами якої шелестить ліс, а верхівку вкривають сухі степові луки. Справжня перлина Києва розташована у Голосіївському районі. Тут буває фантастичне розмаїття – близько 400 видів рослин, 305 з яких – види природної флори. За цим показником Лиса гора залишає далеко позаду подібні історичні місцевості Європи [4]. Цей унікальний куточок природи і сьогодні привертає увагу істориків, географів, екологів, краєзнавців, адже Лиса гора є чи не єдиним у Києві

місцем, де на відносно малій території представлені декілька ландшафтних комплексів (шикоролістянолісові, лучно-степові, водно-болотні). Окрім того, Лиса гора – місце історичне. З давніх-давен вона була одним із центрів осілости в середньому Придніпров'ї, маючи статус стратегічного пункту в гирлі Либеді. Саме тут відомим російським фортифікатором Е.І. Тотлебіним було зведено потужний форт, що використовувався і захисниками Києва у серпні 1941-го. Це традиційно привертає увагу місцевих жителів і робить Лису гору одним із улюблених місць відпочинку киян. У 1994 р. тут створено регіональний ландшафтний парк загальною площею 137,1 га.

На сьогодні ж РЛП «Лиса гора» переживає далеко не кращі часи. Самому його існуванню постійно загрожують плани забудовників. Активна увага з боку місцевого населення призвела до незворотної втрати багатьох червонокнижних видів флори та фауни, практично ніким не контрольований відпочинок щосезону залишає тонни побутового сміття, відбуваються несанкціоновані вирубки лісу та випас худоби тощо. Зрозуміло, що неповторна ландшафтна пам'ятка минулого, яка, до того ж, має природоохоронний статус, заслуговує більшої уваги і турботи.

Автори далеко не перший рік досліджують територію урочища Лисої гори, однак досі всі дослідження стосувалися переважно просторових закономірностей та умов функціонування ландшафтних комплексів цієї території. Потреби населення в оптимізації цієї території як частини міського довкілля до уваги не бралися.

Саме тому авторам стало цікаво дізнатися бачення та позиціонування Лисої гори в очах пересічних мешканців як Києва в цілому, так і тих людей, що мешкають практично поруч із парком населення.

У найбільш загальному вигляді **соціологічне дослідження** можна визначити як систему логічно послідовних методологічних, методичних і організаційно-технічних процедур, пов'язаних між собою єдиною метою: отримати достовірні дані про досліджувані явища чи процесі для їх подальшого використання в практиці соціального управління. Соціологічне дослідження включає чотири послідовних етапи, що змінюють один одного, організаційно-автономні і водночас змістовно взаємопов'язані. На кожному з цих етапів послідовно реалізуються конкретні *цілі та завдання*:

- підготовка дослідження;
- збір первинної соціологічної інформації;
- підготовка зібраної інформації до обробки та її комп'ютерна обробка;
- аналіз обробленої інформації, підготовка звіту за підсумками дослідження, формулювання висновків і рекомендацій [5].

Опитування – метод збору соціальної інформації про досліджуваний об'єкт під час безпосереднього (інтерв'ю) чи опосередкованого (анкетування) соціально-психологічного спілкування соціолога і респондента з реєстрацією відповідей респондентів на сформульовані запитання [1].

За характером взаємозв'язків соціолога й респондента соціологічні опитування поділяють на *заочні* (анкетні) та *очні* (інтерв'ю). Ми викона-

ли формалізоване інтерв'ю за методом збору інформації, що ґрунтується на вербальній соціально-психологічній взаємодії між інтерв'юером і респондентом з метою одержання даних, які цікавлять дослідника.

Предметом дослідження стали становлення населення до всього спектру сучасних проблем урочища Лиса гора, рівень їхнього інтересу та зацікавленості у вирішенні проблем та використанні території для різних цілей, пошук найпоширеніших цілей природокористувачів та функцій ландшафту, що мають найбільший попит серед населення тощо. Дослідження проводили не лише для того, щоб дізнатися структуру попиту та прагнень населення щодо використання території Лисої гори, а й заради того, аби порівняти розподіл відповідей між місцевим населенням та населенням Києва в цілому, встановити рівень залежності між віддаленістю території та рівнем її відвідуваності.

Особливість соціологічних досліджень полягає в тому, що більшість висновків у них засновано на інформації, отриманій у результаті вибіркового обстеження. Це є можливим лише за дотримання вимог репрезентативності. Такі питання вирішуються шляхом визначення обсягу та характеру вибірки. Наступним кроком було обрання значущих груп для встановлення їхньої послідовності і квоти (стратифікація вибірки). Мета - забезпечити певною кількістю людей кожну значущу групу так, щоб стратифікація репрезентувала всю генеральну сукупність і таким чином було зменшено похибку, пов'язану з формуванням вибірки. Ця похибка

отримується внаслідок опитування лише вибраних осіб, а не всіх респондентів за переліком генеральної сукупності. В цьому разі похибка була б відсутня. Загалом же, чим менша вибірка, тим більша похибка [6, 7].

Було складено опуклу вибірку. Вона включає основну (репрезентативну) сукупність населення Голосіівського адміністративного району, в якому знаходиться РЛП «Лиса гора». Окрім того, складається додаткова підвибірка з категорії, яка цікавить дослідників (у нашому випадку – населення Києва за винятком Голосіівського району). Ознаками, за якими розраховувались відповідні квоти, є стать та вік для двох груп. Додатково друга група стратифікувалась за приналежністю респондентів до адміністративного району міста, що дозволило поширити результати дослідження з максимальною репрезентативністю на всю генеральну сукупність.

Загальний обсяг вибірки становив двісті осіб – по сто осіб на кожну групу. Статистичну демографічну інформацію було взято з даних всеукраїнського перепису населення від 5 грудня 2001 року [8].

Завершальним етапом підготовки інструментарію соціологічного дослідження є складання опитувального листа або анкети, відповіді на питання якої і будуть бажаною інформацією, отриманою під час дослідження. Було сформульовано 24 запитання, причому 4 з них стосувались соціально-демографічних характеристик респондента. Обробка даних соціологічного дослідження здійснювали за допомогою програми Microsoft Excel, яка дозволяє структурувати, виявляти

закономірності у розподілі даних та здійснювати їх візуальну інтерпретацію. Основними завданнями стали формування рядів розподілу респондентів за їхніми відповідями на поставлені в анкеті запитання, здійснення статистичної експертизи одержаних рядів розподілу, а також оформлення їх у вигляді таблиць, графіків та діаграм, щоб у разі максимального інформаційного навантаження інформація була б доступною для сприйняття та розуміння пересічним мешканцем міста.

Найважливішим етапом був аналіз отриманих рядів розподілу (відповідно оформлених записів результатів підрахунку кількості респондентів, які вказали той чи інший варіант відповіді на поставлене в анкеті запитання).

Наприклад, ось який розподіл отримано на перше спеціальне запитання анкети «Чи знаєте Ви, що в Києві є місце, яке називається Лиса гора?» (табл. 1).

На прохання вказати район Києва, де Лиса гора розташована, чверть киян не змогла відповісти (табл. 2).

Таблиця 1

Ряд розподілу даних соціологічного дослідження, отриманих в якості відповідей на запитання анкети «Чи знаєте Ви, що в Києві є місце, яке називається Лиса гора?» (у %)

Територія	Так	Ні	Разом
Голосіївський район	96	4	100
Решта районів Києва	84	16	100

Таблиця 2

Ряд розподілу даних соціологічного дослідження, отриманих в якості відповідей на запитання анкети «В якому районі Києва знаходиться РЛП Лиса гора?» (у %)

Територія	Голосіївський	Інший / Не знаю	Разом
Голосіївський район	89	11	100
Решта районів Києва	74	26	100

Виявлено необізнаність мешканців Києва щодо природоохоронного статусу Лисої гори – менш як десята частина респондентів змогла вказати правильний варіант – регіональний ландшафтний парк (рис. 1).

Для з'ясування залежності рівня відвідуваності об'єкту дослідження від його просторового положення в межах міста – включено питання «Як часто Ви буваєте на Лисій горі?». Порівняно відповіді мешканців Голосіївського району та решти міста Киє-

ва (рис. 2, 3). Очевидно і закономірно, що найчастіше Лису гору відвідують мешканці Голосіївського району. Це пояснюється близькістю парку та його доступністю мешканцям району. При цьому жодного разу не була тут аж третина жителів Голосієва і дві третини решти киян. В основному, населення відвідує парк одноразово або ж буває в ньому не частіше одного разу на рік. Лише не дуже значна група мешканців Голосієва буває на Лисій горі щомісяця (17%).

Рис. 1. Розподіл даних соціологічного дослідження (%), отриманих в якості відповідей на запитання анкети «Чи охороняється Законом України територія Лисої гори? Якщо так, то який статус вона має?»

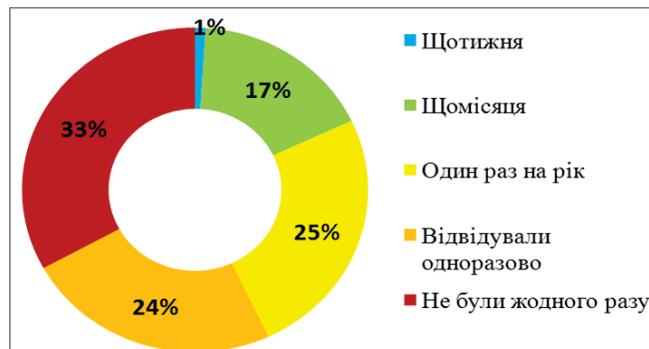

Рис. 2. Розподіл даних соціологічного дослідження (%), отриманих в якості відповідей на запитання анкети «Як часто Ви буваєте на Лисій горі?» респондентами Голосіївського району Києва

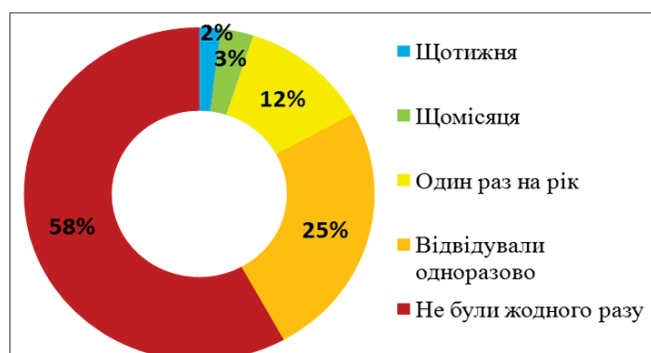

Рис. 3. Розподіл даних соціологічного дослідження (%), отриманих в якості відповідей на запитання анкети «Як часто Ви буваєте на Лисій горі?» респондентами інших дев'яти районів Києва

Аналогічно проаналізовано ряди розподілу відповідей на решту запитань анкети. Абсолютна більшість як киян в цілому, так і мешканців Голосіївського району просто прогулюються Лисою горою, значно рідше влаштовують там пікніки, причому переважно саме жителі Голосієва, що пояснюється віддаленістю Лисої гори від інших районів Києва. Уявлення киян про Лису гору переважно збігаються. Внаслідок наявності значної кількості легенд та згадок у історичній літературі більшість населення вважає Лису гору містичною територією та історико-культурною пам'яткою. Мало кому відомо про біологічне різноманіття в межах парку та присутність там червонокнижних видів. Останній варіант відповіді був своєрідною перевіркою компетентності – адже Лиса гора якраз є нетиповою для Києва територією.

Наявність звалищ побутових відходів є однією з найбільших екологічних проблем, на думку респондентів, з обох квотних груп. Це відображає поточну ситуацію.

Більшість мешканців Голосіївського району надає перевагу відпочинку в межах територій з рослинністю та ландшафтними комплексами, близькими до природних, що гармонійно вписується у бачення Голосієва як чи не найбільш зеленого району міста Києва. А ось по місту загалом більш популярним є саме духовний та культурний відпочинок, що частково пояснюється відсутністю озелених територій в багатьох районах міста (особливо в центральній його частині, а також в житлових масивах Лівобережжя) або їх незадовільним санітарним та екологічним станом. Менше всього кияни цінують відпочинок

на прибудинкових озелених територіях.

Понад 90% киян виступають проти забудови Лисої гори. Основними джерелами інформації про Лису гору є Інтернет та розповіді друзів чи рідних. Ця закономірність характерна для обох квотних груп. Варто зауважити, що таку позицію Інтернет займає завдяки молоді, в той час як варіанти «радіо», «газети» та «телебачення» обирали старші за віком респонденти.

Населення Києва налаштоване оптимістично і вважає, що громадськість має важелі впливу на вирішення проблем Лисої гори, в тому числі екологічних. По Києву в цілому відсоток респондентів, що відповіли «так» на це запитання більший, ніж у тих, хто живе поруч з парком. Мабуть, місцеві жителі усвідомлюють масштабніший спектр проблем та менші власні можливості щодо їх подолання. При цьому більше двох третин киян готові відвідувати Лису гору при покращенні екологічної ситуації та умов для рекреації. Все ж таки віддаленість від місця проживання людини не є таким вже потужним лімітуючим фактором.

Висновки

Населення Голосіївського району (та й Києва в цілому) доволі активно використовує територію РЛП «Лиса гора» для різноманітних цілей – прогулянок, пікніків, активного відпочинку, наукових досліджень, духовного вдосконалення тощо. Однак основна функція урочища – рекреаційна. При цьому рекреаційне навантаження на територію парку незначне, проте мала кількість відпочиваючих завдає

великої шкоди Лисій горі. Саме вони залишають значні кількості твердих побутових відходів, шкодять флористичному та фауністичному різноманіттю території.

Кияни уявляють собі Лису гору як покинуту територію з містичним минулим. Для відвідувачів найбільш привабливою видається різноманітність рельєфу та багатство рослинного покриву. Населення Києва в цілому прагне, аби Лису гору перетворили у «справжній» ландшафтний парк (естетично впорядкована територія з елементами ландшафтного дизайну).

Історія та сучасність Лисої гори висвітлені у різноманітних джерелах інформації, але більшість киян не знає, що ця територія охороняється законом. Слід відзначити, що населення Києва постає цілковито проти забудови Лисої гори або іншого її використання, окрім як в якості при-

родоохоронного та рекреаційного об'єкта. Люди вважають за необхідне активне екологічне виховання дітей та молоді, а також просвітницьку діяльність в рамках державної загальнообов'язкової діяльності. Мешканці зацікавлені у вирішенні екологічних проблем Лисої гори і готові допомагати – брати участь в екологічних заходах, сприяти фінансуванню робіт тощо. Ні для кого вже не секрет, що екологічний стан територій парку далекий від задовільного, антропогенний тиск на нього перевищує здатність природи до самовідновлення. На сьогодні вкрай потрібні активні заходи та дії, спрямовані на збереження та охорону природних ландшафтів, історико-культурної спадщини, ефективне використання рекреаційного потенціалу та вирішення наявних і попередження потенційних конфліктів природокористування.

Література

- 1 *Городяненко В.Г.* Соціологія: Підручник / В.Г. Городяненко. – 3-тє вид., доп. – К.: ВЦ «Академія», 2008. – 544 с.
- 2 *Гродзинський М.Д.* Пізнання ландшафту: місце і простір: Монографія у 2-х т. / М.Д. Гродзинський. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – Т. 2. – 503 с.
- 3 Ландшафтне планування в Україні / Л.Г. Руденко, Є.О. Маруняк, О.Г. Голубцов та ін.; під ред. Л.Г. Руденка. – К.: Реферат, 2014. – 144 с.
- 4 *Парнікоза І.Ю.* Лиса гора – урочище в плинні часу / І.Ю. Парнікоза. – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/Kyiv/LysaGora.html>
- 5 *Екеева Э.В.* Методы географических исследований: Учебное пособие / Екеева Э.В – Горно-Алтайск: РИО ГАГУ, 2010. – 48 с.
- 6 *Паніна Н.В.* Технологія соціологічного дослідження: Курс лекцій / Н.В.Паніна – 2-е видання, доповнене. – Київ, 2007. – 320 с.
- 7 *Букач М.М.* Основи наукових досліджень у соціальній роботі: Навчальний посібник / М.М. Букач, Т.С. Попова, Н.В. Клименюк. – Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – 284 с.
- 8 *Банк даних всеукраїнського перепису населення* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Database/Census/databasetree_uk.asp